

SOUČASNÁ DEMOGRAFICKÁ SITUACE ČESKÉ REPUBLIKY VE SROVNÁNÍ S OSTATNÍMI ZEMĚMI EU

Jitka Langhamrová, Tomáš Fiala

Klíčová slova:

Stárnutí obyvatelstva, biologické generace, index stáří, ekonomické generace, index hospodářské závislosti.

Abstrakt:

Hlavním populačním problémem současné Evropy je stárnutí populace. To je způsobeno prodlužováním střední délky života a snižováním plodnosti žen hluboce pod záchovnou hranici prosté reprodukce. Naopak hlavním populačním problémem světa v současné době je velice rychlý růst počtu obyvatelstva v některých jeho částech a s tím spojené riziko přelidnění celého světa. Česká republika stárne, stárne nebyvale rychle. S tím jsou spojeny změny ve věkovém složení populace, ubývá dětí, přibývá osob ve starších a nejstarších věkových skupinách. Mění se podíly dětí, rodičů i prarodičů v populaci. Změny ve věkovém složení obyvatelstva mají dlouhodobý charakter a je tedy potřeba s nimi počítat s předstihem.

Příspěvek vznikl v rámci dlouhodobého výzkumného projektu 2D06026 „Reprodukce lidského kapitálu“ financovaného MŠMT v rámci Národního programu výzkumu II.

Úvod

Populace vyspělých zemí stárnou. Prodlužuje se střední délka života jak mužů, tak žen, snižuje se plodnost. Vliv má také migrace. Výsledkem změn, které v populaci nastaly, jsou pak výrazné změny ve věkovém složení obyvatelstva. Přibývá starších a nejstarších osob. Změny ve věkovém složení obyvatelstva jsou dobře patrné z vývoje biologických a ekonomických generací. Proto je následující text věnován právě těmto změnám za období od roku 1950 do roku 2007 na základě dostupných údajů Eurostatu.

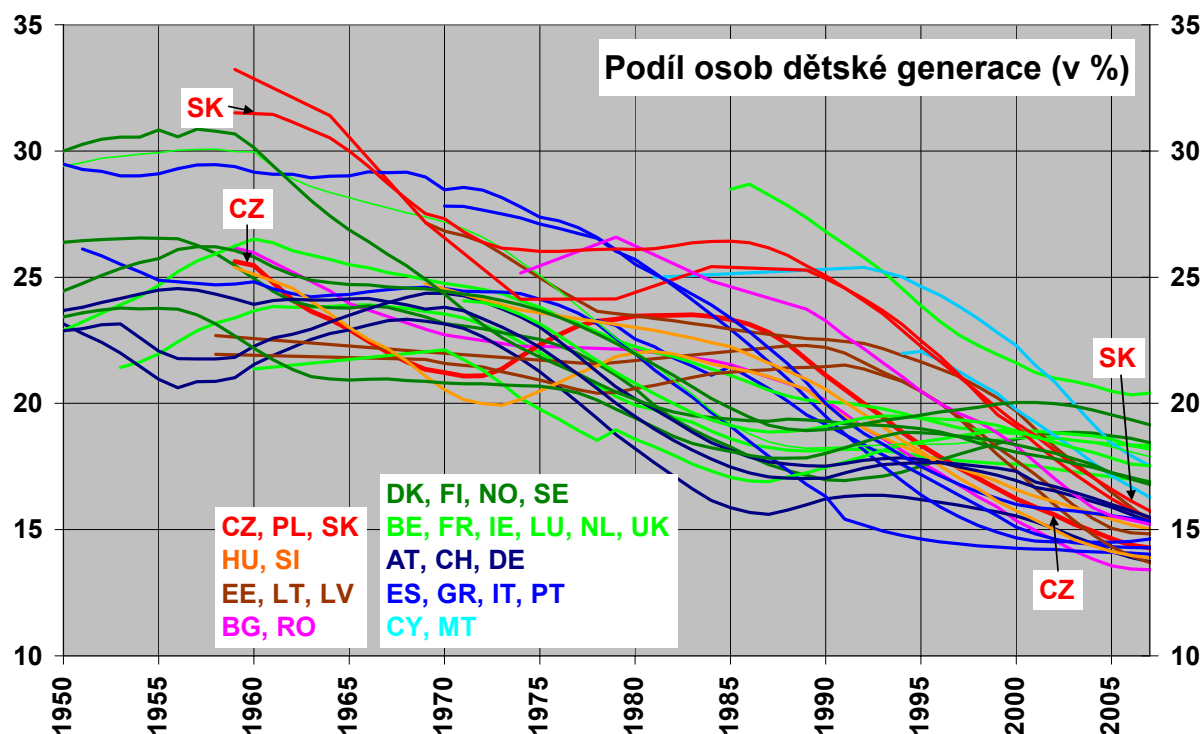
Vybrané charakteristiky stárnutí populace a jejich vývoj

Z důvodů srovnání vývoje v jednotlivých zemích EU byly vypočteny základní biologické a ekonomické generace obyvatelstva, index stáří a index závislosti seniorů. Ve všech zemích je viditelný podobný trend týkající se stárnutí populací sledovaných zemí.

Z *grafu 1* je zřetelný postupný pokles podílu dětské generace (0–14 dokončených let) ve všech sledovaných zemích. Je to způsobeno snižováním plodnosti a následným poklesem počtu narozených dětí a relativním stárnutím populace.

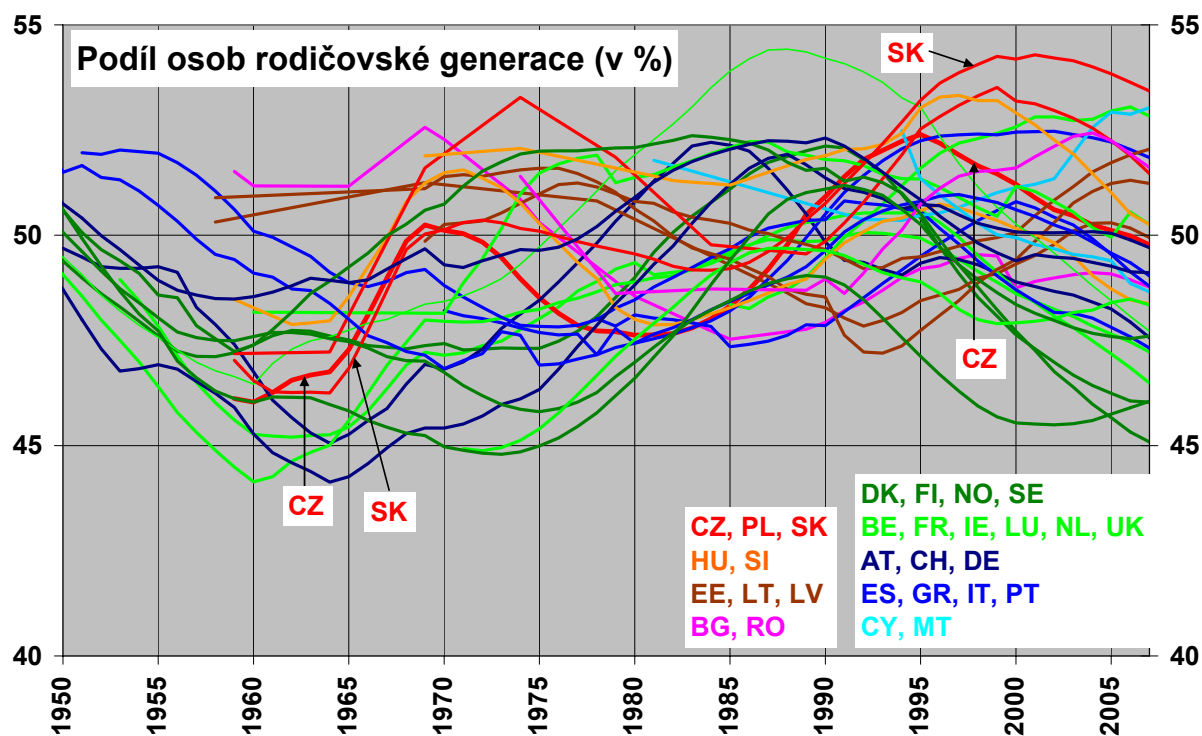
Podíl osob rodičovské generace (15–49 dokončených let) se ve sledovaném období pohybuje na hodnotách mezi mírně pod 45 % až na více než 54 %. Zde se dá říci, že rodičovská populace tvoří nejčastěji cca 50 % z populace celkem, což odpovídá rozdělení populace podle tzv. biologických generací (viz *graf 2*).

Po celé sledované období však roste podíl prarodičovské generace (50letí a starší) viz *graf 3* a roste také index stáří, což je počet osob starších 50ti let připadajících na osobu ve věku 0–14 dokončených let (viz *graf 4*).

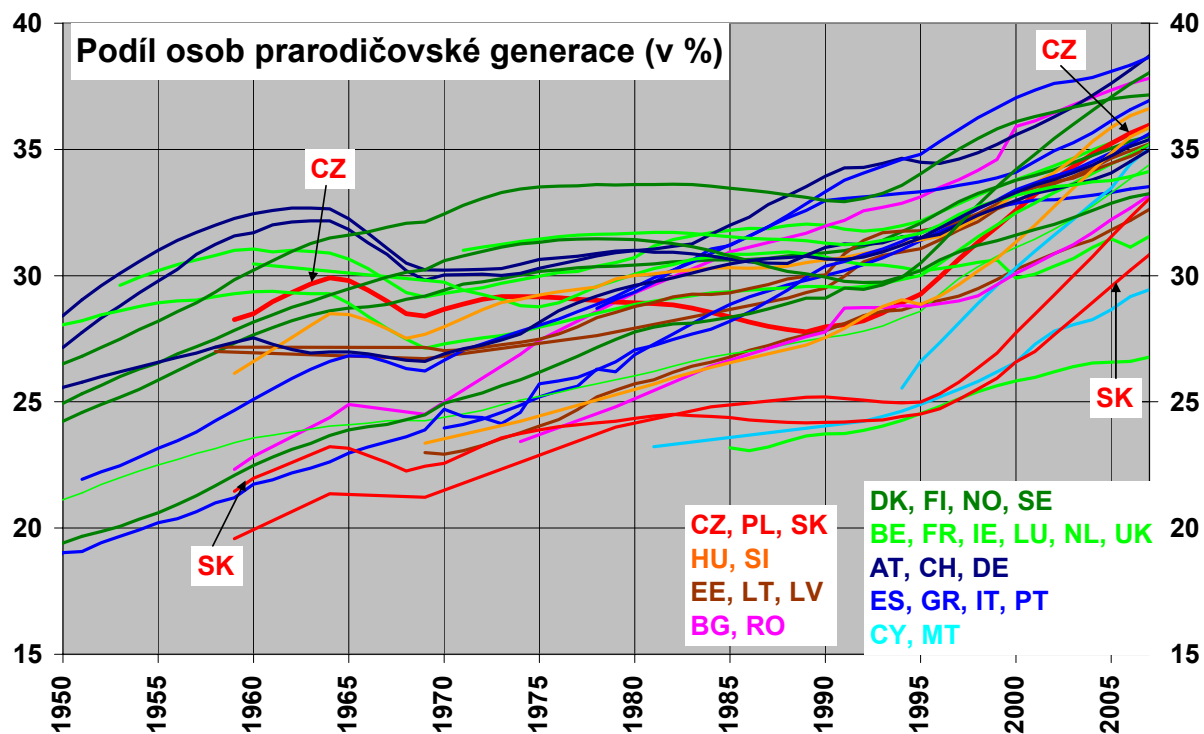

Graf 1- Podíl osob dětské generace v %
Zdroj: vlastní výpočty na základě údajů Eurostatu

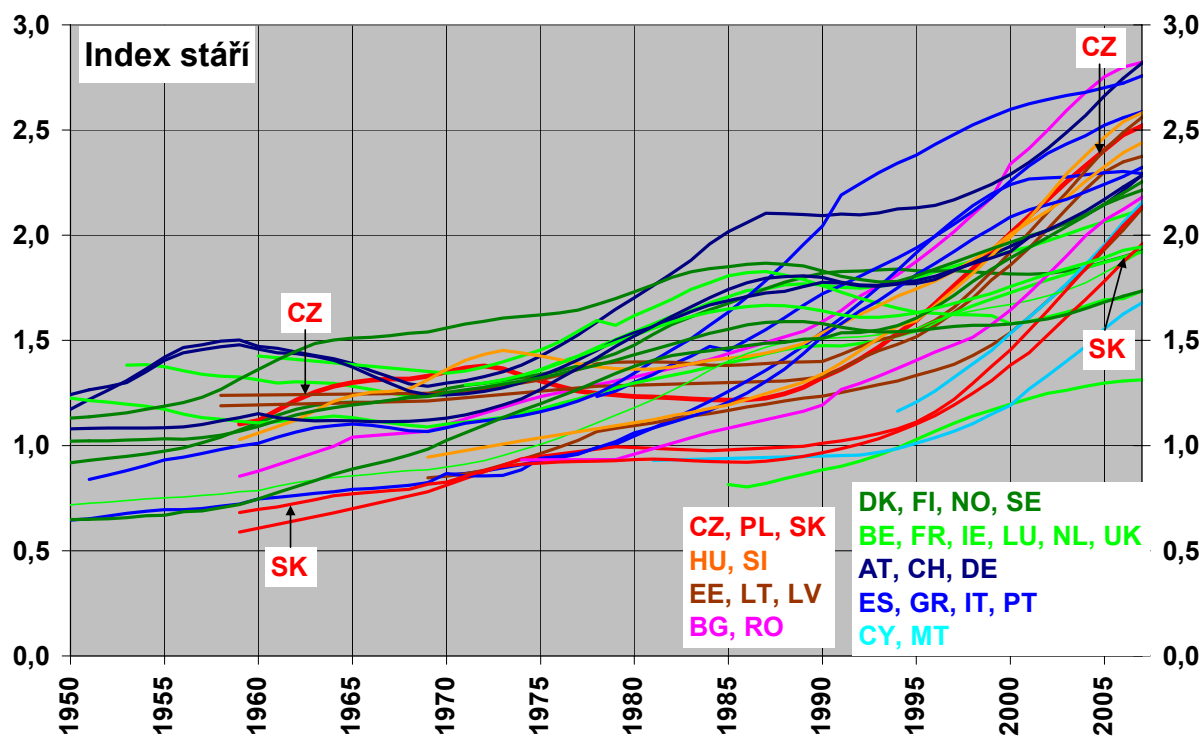
Změny ve věkové struktuře obyvatelstva se odrážejí také ve změnách podílu osob v produktivním věku a rostoucím indexu závislosti seniorů, který je definován jako poměr osob v poproduktivním věku ku osobám ve věku produktivním. Pro jednoduchost je za produktivní považován ve všech zemích věk 20–64 dokončených let (viz graf 5).

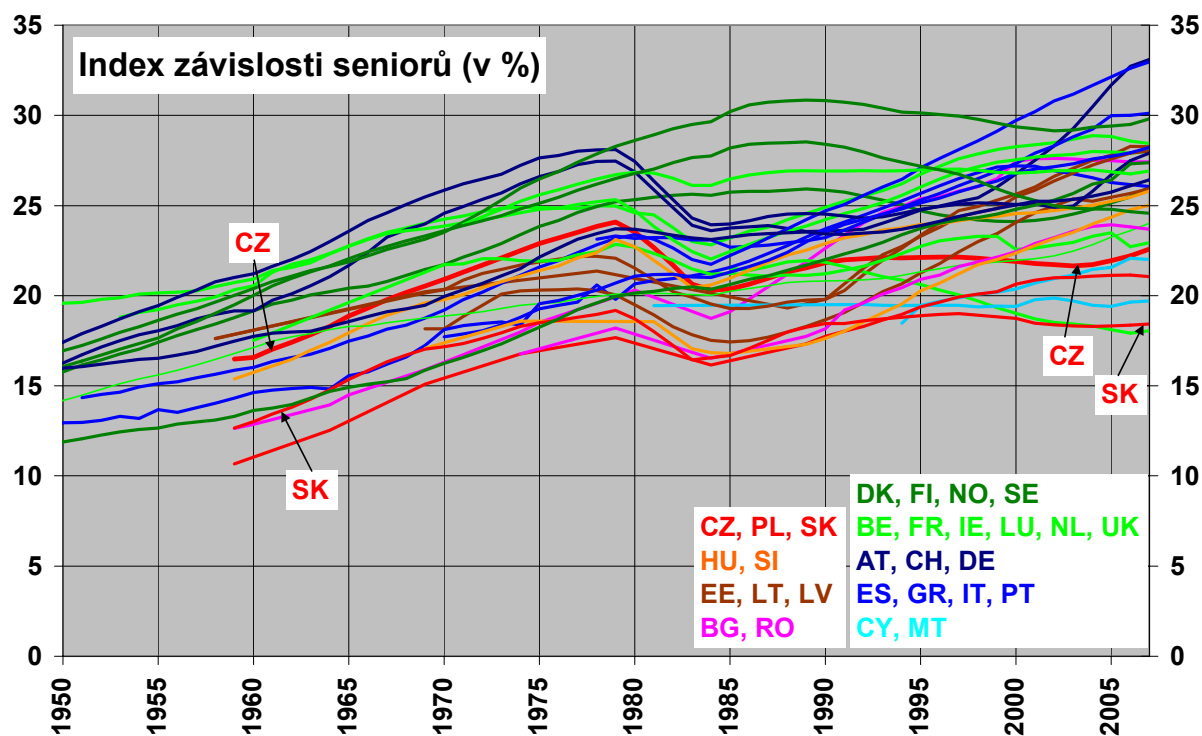
Graf 2: Podíl osob rodičovské generace
Zdroj: vlastní výpočty na základě údajů Eurostatu

Graf 3: Podíl osob prarodičovské generace (v %)
Zdroj: vlastní výpočty na základě údajů Eurostatu

Graf 4: Index stáří
Zdroj: vlastní výpočty na základě údajů Eurostatu

Graf 5: Index závislosti seniorů (v %)

Zdroj: vlastní výpočty na základě údajů Eurostatu

Česká republika je součástí Evropské unie, je proto vhodné si udělat představu, jak je na tom z pohledu těch nejčastěji používaných demografických údajů ve srovnání zemí v rámci EU. Následující tabulka obsahuje srovnatelné údaje za vybrané ukazatele.

Česká republika patří v současné době mezi evropské země, které mají velice nízký podíl dětí v populaci. Je to způsobeno tím, že plodnost českých žen je hluboce pod tzv. záchovnou hranicí prosté reprodukce. Počet osob starších 65 let převyšuje (zatím jen těsně) počet dětí mladších 15 let. Z pohledu indexu stáří se Česká republika pohybuje uprostřed mezi zeměmi Evropské Unie. Nejvyšší zastoupení dětí má v roce 2006 Irsko (20,5 %) a nejnižší pak Bulharsko (13,6 %). Co se týče zastoupení osob starších 65 let, nejvíce jich má Itálie (19,5 %) a nejméně pak Irsko (11,1 %). Přibližně stejně dětí do 15 let a osob starších 65 let mají Belgie a Švédsko. Nejvyšší hodnota indexu stáří vychází pro Itálii 138 starších osob 65 let na 100 osob mladších 15 let. Populace v EU se liší také z pohledu úrovně sňatečnosti a to především z pohledu průměrného věku při uzavření prvního sňatku. Nejvyšší věk žen při vstupu do manželství má Švédsko (30,5 let) a nejnižší Rumunsko (24,1 let).

Díky probíhajícím změnám demografického chování populace České republiky, kdy dochází k posouvání věku při vstupu do manželství, vyššímu podílu tzv. faktických manželství, je dnes Česká republika zemí s nízkou intenzitou sňatečnosti mužů i žen. Co se týče rozvodovosti, je třeba si uvědomit rozdíly v legislativě, která upravuje podmínky právního ukončení manželství. Jsou některé země, kde rozvody nejsou povoleny (např. Malta). Česká republika patří k zemím s vyšší rozvodovostí. Podíl manželství končících rozvodem je v České republice téměř polovina. Více než polovina jich také končí rozvodem v Belgii a Švédsku. Mezi země s nejnižším podílem manželství končících rozvodem patří Itálie a Polsko.

Tabulka 1 - Základní demografické údaje zemí EU

Země	Podíl dětí ve věku 0–14 let v populaci	Podíl osob ve věku 65+ v populaci	Index stáří	Průměrný věk žen při 1. sňatku	Podíl manželství končících rozvodem (v %)	Úhrnná plodnost	Průměrný věk žen při narození 1. dítěte	Podíl dětí narozených mimo manželství (v %)	Naděje dožití při narození mužů	Naděje dožití při narození žen	Kojenecká úmrtnost
	1. 1. 2006	1. 1. 2006	1. 1. 2006	2003	2003	2005	2003	2005	2005	2005	2005
Belgie	17,2	17,2	100	27,1	56,1	1,72	.	26,9	76,7	82,4	4,4
Bulharsko	13,6	17,2	127	24,9	25,8	1,31	24,2	49,0	69,0	76,3	10,4
Česká republika	14,6	14,2	97	25,6	47,9	1,28	25,9	31,7	72,9	79,1	3,4
Dánsko	18,7	15,2	81	30,1	47,3	1,80	.	45,7	75,6	80,2	4,4
Estonsko	15,1	16,7	111	25,5	47,6	1,50	24,6	58,5	67,3	78,1	5,4
Finsko	17,3	16,0	93	28,8	50,1	1,80	27,9	40,4	75,5	82,3	3,0
Francie	18,4	16,4	89	28,2	42,9	1,92	.	48,4	76,8	83,8	3,9
Irsko	20,5	11,1	54	.	.	1,88	28,3	32,0	77,1	81,8	4,0
Itálie	14,1	19,5	138	.	13,0	1,34	.	17,3	77,6	83,2	4,7
Kypr	18,4	12,0	65	27,3	22,4	1,42	26,9	4,4	77,0	81,7	4,6
Litva	16,5	15,3	93	24,4	42,2	1,27	24,5	28,4	65,4	77,4	6,8
Lotyšsko	14,3	16,8	117	24,8	31,8	1,31	24,6	44,6	65,6	77,4	7,8
Lucembursko	18,6	14,4	77	27,9	47,7	1,70	28,7	27,2	76,2	82,3	2,6
Maďarsko	15,4	15,8	102	25,8	41,7	1,32	25,9	35,0	68,6	76,9	6,2
Malta	17,1	13,4	79	26,5	x	1,37	.	20,0	77,7	81,4	6,0
Německo	14,1	19,3	136	28,1	.	1,34	28,8	29,2	76,2	81,8	3,9
Nizozemsko	18,3	14,3	78	28,4	35,5	1,73	28,8	34,8	77,2	81,6	4,9
Polsko	16,2	13,3	82	24,7	18,4	1,24	25,3	18,5	70,8	79,4	6,4
Portugalsko	15,6	17,1	110	26,1	32,1	1,40	27,1	30,7	74,9	81,4	3,5
Rakousko	15,9	16,5	104	27,7	44,6	1,41	26,9	36,5	76,7	82,2	4,2
Rumunsko	15,5	14,8	95	24,1	21,1	1,32	24,2	28,6	68,2	75,4	15,0
Řecko	14,3	18,5	129	27,3	.	1,28	27,9	5,10	76,6	81,5	3,8
Slovensko	16,6	11,7	71	25,0	32,3	1,25	25,0	26,0	70,1	77,9	7,2
Slovinsko	14,1	15,6	110	27,5	25,0	1,26	27,2	46,7	74,1	81,3	4,1
Spojené království	17,8	16,0	90	.	.	1,80	29,3	42,9	76,9	81,1	5,1
Španělsko	14,5	16,7	115	28,3	.	1,34	29,2	26,8	77,4	83,9	4,1
Švédsko	17,3	17,3	100	30,5	54,0	1,77	28,5	55,5	78,4	82,8	2,4

Zdroj: Demografie č. 3, 2007

Česká republika také patří k zemím s jednou z nejnižších plodností. Nízká plodnost je typická pro všechny země východní a střední Evropy. Podprůměrnou plodnost mají Řecko, Itálie, Španělsko a také Česká republika. Rozdíl je také vidět mezi zeměmi pokud jde o podíl dětí rodících se mimo manželství. Podíl se pohybuje od 4 % na Kypru do téměř 56 % ve Švédsku. Co se týče úmrtnosti, i přes zlepšení, které začalo koncem 80. let minulého století, Česká republika z pohledu střední délky života mužů a žen zaostává, ženy mají střední délku života oproti zemím s nejnižší úmrtností o 3-5 let nižší, u mužů je rozdíl ještě vyšší. Co se týče ukazatele kojenecké úmrtnosti, Česká republika patří mezi země s nejnižší hodnotou a řadí se tak mezi země nejvyspělejší.

Závěr

Hlavním populačním problémem současné Evropy je stárnutí populace, které je způsobeno prodlužováním střední délky života a snižováním plodnosti žen hluboce pod záchovnou hranici prosté reprodukce. Naopak hlavním populačním problémem světa v současné době je velice rychlý růst počtu obyvatelstva v některých jeho částech a s tím spojené riziko přelidnění celého světa. Česká republika stárne, stárne nebývale rychle. S tím jsou spojeny změny ve věkovém složení populace, ubývá dětí, přibývá osob ve starších a nejstarších věkových skupinách. Důsledky změn ve věkovém složení mají dlouhodobý charakter a je s nimi tedy třeba počítat.

Literatura:

- [1] Fiala, T.: *Dva přístupy modelování vývoje úmrtnosti v populační projekci a jejich aplikace na populaci ČR*. In: Forum statisticum slovacum 2006 (4), s. 44-55. Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, Bratislava, ISSN 1336-7420.
- [2] Kolektiv autorů. *Populační vývoj České republiky 2001-2006*, katedra demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, 2007, ISBN 978-80-86561-77-6.
- [3] Koschin, F.: *Kapitoly z ekonomické demografie*. 1. vyd. Praha: Oeconomica, 2005. 52 s. ISBN 80-245-0959-8.
- [4] Koschin, F., Fiala, T., Kačerová, E., Krebs, V., Langhamrová, J. *Co s ekonomickými důsledky stárnutí naší populace?* Praha: KDEM VŠE, 2004. 51 s.
- [5] Langhamrová, J., *Změny ve věkové struktuře obyvatelstva a jejich možné důsledky* habilitační práce, VŠE Praha, 2008.
- [6] Langhamrová, J., Kačerová, E. *Demografie, materiály ke cvičením*. Vysoká škola ekonomická, Fakulta informatiky a statistiky, Praha, Oeconomia, 2008.
- [7] Langhamrová, J. *Demografie*. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2007, s. 42. ISBN 978-80-7399-218-7.
- [8] Langhamrová, J. *Věkové a pohlavní složení obyvatelstva ČR*. Rajecké Teplice 10. 9. 2001 - 12. 9. 2001. In: *Súčasný populačný vývoj na Slovensku v Európskom kontexte*. Bratislava: Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, 2001, s. 95-102. ISBN 80-88946-11-5.
- [9] Srb, V. *1000 let obyvatelstva českých zemí*, Karolinum, Praha, 2004.
- [10] Štynglerová, T. *Vývoj obyvatelstva v České republice v roce 2006*. Demografie 49, č. 3, 2007.
- [11] http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090,1&_dad=portal&_schema=PORTAL
- [12] http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090,30070682,1090_33076576&_dad=portal&_schema=PORTAL

Adresa autorů:

Ing. Jitka Langhamrová, CSc.,
RNDr. Tomáš Fiala, CSc.
katedra demografie
Fakulta informatiky a statistiky
Vysoká škola ekonomická v Praze
nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3
langhamj@vse.cz, fiala@vse.cz